

A vogul és az osztják tárgyias igeragozás.

A magyar tárgyias igeragozás magyarázatát az újabb kutatók nagyjelentőségű lépésekkel vitték előbbre (THOMSEN: Nyr. 41:26. MELICH: MNy. 9:1 stb. SZINNYEI: uo. 11:1. HORGER: Csengery-Emlek. 1926. 179. SIMONYI: Nyr. 42:1). A rokon nyelvek tárgyias igeragozásának magyarázatára is történtek kísérletek (FOKOS, A vogul-osztják tárgyias igeragozásról: NyK. 40:386. PÁPAY, Über die objektivkonjugation im nordostjakischen: FUF. 13:296. KLEMM, A mordvín tárgyias igeragozás: NyK. 46:194).

A vogul és az osztják tárgyias igeragozásban vannak oly igealakok, amelyekben az alany személyén kívül a tárgyra is külön alaki elem utal (a vogulban: *-l-*, *-t-*, az osztjákban: *-l-*, *-d-*). Pl. vogAL. *ēli-l-m* ,megölöm őt v. téged', *ēli-l-ŋ* ,megölnöd őt v. engemet'; *ēls-l-m* ,megöltem őt v. téged'; *ēlni-l-m* ,megölném őt v. téged'. NyH.⁷ 125. *älä-l-n* ,öld meg őt v. engemet'! MUNKÁCSI, VogNyjár. 168. OsztjÉ. *sęyklä-lä-m* ,ütöm őket v. titeket v. kettőjüket v. kettőtöket'. FUF. 13:298. OsztjD. *pande-de-n* ,ti leteszitek őket v. őt v. minket v. engemet'. FUCHS-PATKANOW, Laut- u. formenl. d. südostj. dialekte 201. CASTRÉN, Ostj. sprachl.² 1858. 59. Vannak azonban a vogulban és az osztjákban oly tárgyias ragozású igealakok is, amelyekben nem utal a tárgyra külön alaki elem, pl. vogP. *ēēli-mä* ,megölöm őt v. téged', *ēēli-nä* ,megölnöd őt v. engemet'; *ēēls-mä*, *ēēls-nä* ,megöltem őt v. téged, megölted őt v. engemet'; *ēēlni-mä*, *ēēlni-nä* ,megölném őt v. téged, megölnéd őt v. engemet'; *ēēli-t ō* ,megöli őt v. engemet v. téged'; vogT. *ēli-l* ,ő megöli őt v. engemet v. téged'; vogAL. *ēli-tä* ,ő megöli őt v. engemet v. téged'. NyH.⁷ 125—6. OsztjÉ. *sęyksiä-m* ,én ütöttem őt v. téged', *sęyksiä-li* ,ő ütötte őt v. engemet v. téged'. Uo. *sęyklä-li* ,ő üti őt v. engemet v. téged'. FUF. 13:297. A vogul és az osztják tárgyias ragozású igealakokról, miként a magyar tárgyias ragozású igealakokról is, egy ideig az volt a fölfogás HUNFALVY (A kondai vogul nyelv: NyK. 9:87. Az északi osztják nyelv: uo. 11:155. A szamojéd nyelv: MNy.

3:277) és BUDENZ (UA. 314—15, 346—9) logikai szellemű magyarázata nyomán, hogy azokban a 3. személyű személynévmástóbból való tárgyszemélyjelölő elem (-l, -t) rejlik, ahol pedig ma nincs külön alaki elemmel kifejezve az alany vagy a tárgy személye, ott ez az elem lappangásba jutott, kiveszett.

I.

Ez a logikai szellemű magyarázat azonban kezdte hitelét veszteni azóta, amióta kitűnt, hogy a magyar tárgyas ragozású igealakokban a tárgy személye eredetileg nem volt külön alaki elemmel kifejezve, s hogy azoknak az alaki elemeknek eredetét, amelyekre ma nyelvérzékünk ráérti a tárgyszemélyjelölő szerepet, nem a 2. és a 3. személyű személynévmástóbban kell keresni, hanem azok másodlagos elemek, mégpedig részben igeképzők vagy hézagöltő elemek, részben pedig analógiás fejlemények; továbbá hogy az alany személyét jelölő elemek a 3. személyű tárgyra vonatkozó tárgyas ragozású igealakokban a birtokos személyragokkal azonosak, s az ily tárgyas ragozású igealakok eredetileg birtokos szerkezetek tagjai voltak. Már MELICH azt állította, hogy a 3. személyű tárgy jelének a vogul és az osztják tárgyas ragozású igealakokban való megvolt a „nem lehet eredeti állapot“. MNyv. 9:249, 11:9; SZINNYEI pedig: „Aller wahrscheinlichkeit nach müssen die objektiv verbalformen des wogulischen und ostjakischen ebenso (wie die ungarischen) aufgefasst werden“. FUSpr.² 133.

Nemcsak a magyar, hanem a szamojéd nyelvek tárgyas személyragú igealakjainak szerkezete is ellene szól a vogul és az osztják nyelv tárgyas személyragú igealakjainak HUNFALVY-BUDENZ-féle logikai szellemű magyarázatának. A szamojéd tárgyas személyragú igealakokban szintén nem utal a tárgyra külön alaki elem, s a tárgyas személyragok a szamojéd nyelvekben is azonosak a birtokos személyragokkal (vö. WINKLER, Samojedisch u. finnisch: FUF. 13:128). A jurák-szamojédban pl. a tárgyas személyragú igealakok a *°mada*-igetöből, amely CASTRÉN szerint (Gramm. d. samoj. sprachen 366.) tulajdonkép igenévtő, a következők: I. Egyes számi tárgyra vonatkozó igealakok: 1) egyesszámi alannal: *°madâ-â*, *madâ-r*, *madâ-da*; 2) kettősszámi alannal: *°madâ-mi*, *madâ-ri*, *madâ-di*; 3) többesszámi alannal: *°madâ-wa*, *madâ-ra*, *madâ-du* 'én vágtam őt v. téged, te vágtad őt v. engem, ő vágta őt v. téged v. engem' stb. Ezek mellé az igealakok mellé állíthat-

juk a birtokos személyragú alakokat: Egyesszámi birtokra vonatkozó alakok: 1) egyesszámi birtokos: 'lamba-u, lamba-r, lamba-da; 2) kettősszámi birtokos: 'lamba-ni', lamba-ri', lamba-di'; 3) többesszámi birtokos: 'lamba-wa', lamba-ra', lamba-du' 'hócipőm' stb. II. Kettősszámi tárgyra vonatkozó igealakok: 1) egyesszámi alannal: 'madayahaju-n, madayahaju-d, madayahaju-da; 2) kettősszámi alannal: 'madayahaju-ni', madayahaju-di', madayahaju-di'; 3) többesszámi alannal: 'madayahaju-na', madayahaju-da', madayahaju-du' 'én vágtam kettőjüket v. kettőtöket, te vágtad kettőjüket v. kettőnket, ő vágta kettőjüket v. kettőnket v. kettőtöket' stb. A kettősszámi birtokot kifejező birtokos személyragú alakok: 1) egyesszámi birtokos: 'lambahaju-n, lambahaju-d, lambahaju-da; 2) kettősszámi birtokos: 'lambahaju-ni', lambahaju-di', lambahaju-di'; 3) többesszámi birtokos: 'lambahaju-na', lambahaju-da', lambahaju-du' 'két hócipőm' stb. III. Többesszámi tárgyra vonatkozó igealakok: 1) egyesszámi alannal: 'mada-i-n, mada-i-d, mada-i-da; 2) kettősszámi alannal: 'mada-i-ni', mada-i-di', mada-i-di'; 3) többesszámi alannal: 'mada-i-na', mada-i-da', mada-i-du' 'én vágtam őket v. titeket, te vágtad őket v. minket, ő vágta őket v. minket v. titeket' stb. A többesszámi birtokot kifejező birtokos személyragú alakok: 1) egyesszámi birtokos: 'lamb-i-n, lamb-i-d, lamb-i-da; 2) kettősszámi birtokos: 'lamb-i-ni', lamb-i-di', lamb-i-di'; 3) többesszámi birtokos: 'lamb-i-na', lamb-i-da', lamb-i-du' 'hócipőim' stb. CASTRÉN: Gramm. d. samoj. spr. 1854. 365, 389, 243—4. A tavgi szamojédra vonatkozólag vö. CASTRÉN i. m. 450, 268; a jensiszeji szamojédra: 501, 499, 295, az osztják-szamojédra: 531, 311, a kamaszi szamojédra: 561, 328.

A magyar és a szamojéd tárgyas személyragú igealakok szerkezetén kívül még több más, a vogul és az osztják tárgyas igeragozásban előforduló jelenség is szól a HUNFALVY-BUDENZ-féle logikai szellemű magyarázat ellen:

1. A vogul és az osztják tárgyas igeragozás indicativus praesensében és praeteritumában, továbbá conditionalis praesensében (a vogT.-t kivéve) az egyesszámi tárgyra és egyesszámi 3. személyű alanyra vonatkozó igealakokban nincs külön alaki elem, mely a tárgyra utalna. A vogP. tárgyas igeragozásban pedig még ezenfelül az indicativus praesens és praeteritum, továbbá a conditionalis praesens egyesszámi tárgyra és egyesszámi 1. és 2. személyű alanyra vonatkozó alakjai közt vannak a tárgyra utaló alaki elem-

mel ellátott igealakokon kívül olyanok is, amelyekben nincs tárgyra utaló külön alaki elem, mint a följebb idézett példákban láttuk. Ezek a tárgyra utaló alaki elem nélkül való igealakok nem a tárgyra utaló alaki elemmel alakult teljesebb alakokból keletkeztek a tárgyra utaló alaki elem elveszésével, hanem eredetibb alakok. Vö. ennek a jelenségnek részletesebb magyarázatát alább.

2. A kettősszámi és többesszámi tárgyra vonatkozólag a vogul nyelvjáráások egyikében sincs — a tavadait kivéve — a tárgyas ragozású igealakokban külön tárgyszemélyjelölő alaki elem. A vogT.-ban mind egyesszámi, mind többesszámi tárgyra utaló külön alaki elem (-*l*, -*t*) van, mégpedig egyes- és többesszámi mindhárom személyű alanyra vonatkozólag; hasonlóképen az osztjÉ.-ban is van tárgyra utaló külön alaki elem (*l*), de ez csak többesszámi tárgyra utal s egyúttal kettősszámira is. Azonban ezek a tárgyra utaló alaki elemek nem a 3. személyű személynévből keletkeztek, hanem mind a vogulban, mind az osztjákban más-más eredetűek, mint utóbb majd látjuk.

3. A személynévmási eredetű 3. személyű tárgyszemélyjelölő elemnek a tárgyas személyragokban való fölvétele arra kényszerítette a logikai magyarázat híveit, hogy a birtokos névragozásban is fölvegyenek ily személynévmási eredetű alaki elemet, azt ugyanis már BUDENZ és előtte mások is (pl. CASTRÉN, Gramm. d. samojedischen sprachen) észrevették, hogy a tárgyas és a birtokos személyragok megegyeznek. A tárgyas személyragoknak a birtokos személyragokkal való szoros kapcsolata azonban szintén ellene szól a tárgyas személyragok HUNFALVY-BUDENZ-féle logikai szellemű magyarázatának. BUDENZ szerint (UA. 314—315) a vogul többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyas személyragozású igealakok -*än*- (-*äne*)-jében (vö. vogÉ. † *räti-äne-m* ‚ver-öket-én, én verem őket‘ stb.) „3. személynévmás foglaltatik... Vagyis alakra nézve az -*än* e h. való: -*tän* v. -*län*“. Ez a -*tän*, -*län* pedig szerinte nem más, mint a többesszámi 3. személyű személynévmás: *tan*, melyben az -*n* szerinte a személynévmási többesképző (vö. vogÉ. *ma-n* ‚mi‘, *na-n* ‚ti‘, *ta-n* ‚ők‘), „amely jóformán azonegy a több ugor nyelvben még meglévő *na*, *nä* többes-számi mutató névmástövel (finn *nä*, *ne*, *no*, cser. *ni*, *nu*, zürj. *nä*, *na*, mord. *nä*, *no*)“. UA. 315. Ez az -*äne* < -*täne* < -*tane* szerinte a tárgyas ragozású igealakokban „általános determinativum, végarticulus“ szerepét tölti be (vogÉ. † *räti-äne-m* ‚ver-öket-én‘). Minthogy BUDENZ látta, hogy a tárgyas személyragok meg-

egyeznek a birtokos személyragokkal, azért a többesszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragokban levő *-äne-* elemet szintén a determinativumul, végarticulusul szereplő *ta-n* ,ők' többesszámi 3. személyű személynévmással volt kénytelen azonosítani, miként a többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyias személyragokban levő *-äne-* elemmel tette a tárgyias személyragok szerkezetéről való logikai szellemű fölfogásának megfelelőleg (vogÉ. †*kwol-äne-m* ,ház-ők-én, házaim'). Így magyarázta BUDENZ (UA. 317—318) a vogul kettősszámi tárgyra vonatkozó tárgyias személyragokban és velük összefüggőleg a kettősszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragokban levő *-a-*, *-ä-* elemet is (vö, vogÉ. †*rāti-ä-yé-m* ,én verem kettőjüket', †*kwol-ä-yé-m* ,két házam'). Szerinte az „*ayé-*ban is az *a* előrész *ta-*, *la-* helyett való 3-ik személynévmás vagyis inkább mutató névmás, végarticulus gyanánt“.

Ugyanily determinativumul, végarticulusul szereplő többesszámi 3. személyű személynévmást vett föl BUDENZ a többesszámi tárgyra vonatkozó osztjÉ. tárgyias személyragokban (°*morit-la-lam* ,szétzúzom őket') és velük összefüggőleg a többesszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragokban (°*navrem-lam* ,gyermekeim'). Az osztjÉ. *-lam*, *-lan*, *-lal* tárgyias és birtokos személyragok szerinte teljesebb **lanem-*, *-lanen-*, *-lanel-*ből valók, ezekben pedig *tan* ,ők' többesszámi 3. személyű személynévmás rejlik. A kettősszámi birtokra vonatkozó osztjÉ. birtokos személyragokban levő *-lam*, *-lan* stb. (vö. °*sem-galam* ,két szemem') „pedig vagy ugyanaz, a mely a többesi birtokszón fordul elő (ebből: *lanem), vagy akár *layem-ből való, úgy hogy a mutató elem (*la-*) itt szintén dualis-féle alakuláson ment által“. UA. 318.

BUDENZ — amint látjuk — a többesszámi és kettősszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragokban is kénytelen fölvenni a többes- és kettősszámi tárgyra vonatkozó tárgyias személyragokban fölvett többes- és kettősszámi 3. személyű személynévmási eredetű determináló végarticulusul a tárgyias és a birtokos személyragok alaki megegyezése miatt. Azonban e magyarázattal szemben meg kell jegyeznünk, hogy nehéz átlátni, miért volna szükség a kettős- és a többesszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragokban külön determináló végarticulusra (vog. *-aye-* < *-laye-*; *-äne-* < *-lane-* < *-tane-*; osztjÉ. többesszámi *-la-* < *-lane-* < *-tane-*; kettősszámi *-la-* < *-lane-* < *-tane-* v. < *-laye-* < *-taye-*), mikor sokkal egyszerűbben lehet a vog. *-äne-*-t többesszámi birtokot jelölő többesjelnek magya-

rázni, az *-aye-t*, *-äye-t* pedig kettősszám-jelnek; az osztjÉ. *là-t* pedig a *-t* többesjel változatának, amely a kettősszámi birtokra vonatkozó birtokoszemélyragokba is belehatolt eltolódással. A tárgyias személyragok BUDENZ-féle magyarázatának tarthatatlanságát mutatja az is, hogy BUDENZ a kettős- és a többesszámban mind a kettős- és többesszámi tárgyira, mind a kettős- és többesszámi birtokra vonatkozó alakokban fölvesz a birtokos személyragok előtt kettős-, illetőleg többesszámi 3. személyű személynévmási eredetű tárgy-személyjelölő determináló végarticulust, ellenben az egyesszámban csak egyesszámi tárgyira vonatkozólag tud fölvenni egyesszámi 3. személyű személynévmási eredetű tárgyszemélyjelölő elemet a birtokos személyragok előtt, egyesszámi birtokra vonatkozólag nem. (UA. 342—4.)

Az osztjÉ. kettősszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragos alakok egymagukban is megingatják a tárgyias személyragoknak logikai szellemű magyarázatát. Az osztjÉ. kettősszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragos alakokat ugyanis egyszerűen úgy magyarázhatjuk, hogy ezekben a birtok nevéhez a kettősszám jele (*°-ga-*, *-ya-*) járult, utána pedig a többesszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragok (*-lám*, *-làn* stb.), amelyek eltolódással kerültek ide. Pl. *°sem-ga-lam* 'két szemem'. UA. 316. *χàt-ya-làm* 'két házam'. FUF. 13:297. Az osztjÉ. többesszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragokban tehát szintén többesszámi birtokot jelölő többesjelet várunk a *-lám*, *-làn* stb. előtt, miként a kettősszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragos alakokban ott van a *-lám*, *-làn* stb. előtt a kettősszámi birtokot jelölő (*-ya-*) kettősszámjel. A BUDENZ-féle magyarázat ily többesszámi birtokot jelölő többesszámjelnek semmi nyomát sem tudja kimutatni a *-lám*, *-làn* stb. előtt, pedig ott van, mégpedig a *-là-ban*, amely a *-t* többesjel változata. E magyarázatunk mellett természetesen nem marad alkalom többesszámi 3. személyű személynévmási eredetű determináló végarticulusnak a birtokos személyragokba való belemagyarázására s vele összefüggőleg annak a tárgyias személyragokba való belemagyarázására sem, s nincs is szükség rá. Hasonlóképpen a vog. kettős- és többesszámi birtokra, illetőleg tárgyira vonatkozó birtokos személyragokban is kettős- és többesszámi birtokot, illetőleg tárgyat jelölő kettős- és többesszámjelet várunk a BUDENZ-től fölvevett kettős- és többesszámi 3. személyű személynévmási eredetű determináló végarticulus (*-*laye-*, **-lane-*) előtt az osztjÉ. kettősszámi birtokra vonatkozó birtokos

személyragos alakoknak (*χät-γə-läm* ,két házam') megfelelőleg. A BUDENZ-féle magyarázat ezeknek sem tudja semmi nyomát sem kimutatni, pedig ott van az [†]*äyë-*, [†]*änë-*ben a birtokos személyragok előtt ([†]*kwol-äyë-m* ,két házam', [†]*räti-äyë-m* ,én verem kettőjüket'; [†]*kwol-änë-m* ,házaim', [†]*räti-änë-m* ,én verem őket'). E magyarázat mellett természetesen szintén nem marad alkalom a kettős- és többesszámi 3. személyű személynévmási eredetű determináló végartikulusnak a vog. kettős- és többesszámi birtokra vonatkozó birtokos személyragos alakokba való belemagyarázására s evvel összefüggőleg annak a kettős- és többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyas személyragokba való belemagyarázására sem. Ebből következik egyúttal, hogy az egyesszámi tárgyra vonatkozó tárgyas személyragokban sem volt eredetileg szükség egyesszámi 3. személyű személynévmási eredetű tárgyszemélyjelölő elemre.

4. Külön, 3. személyű személynévmási eredetű tárgyszemélyjelölő alaki elemnek a vogul és az osztják tárgyas személyragokban való fölvétele ellen szól az a körülmény is, hogy ugyanazok a személyragok, amelyek 3. személyű tárgyra vonatkoznak, 1. és 2. személyű tárgyra is vonatkozhatnak. Pl. vog.: [†]*äném ämp-pi' väriänl* ,engem kutyakölyökké csinálják (csinálnak)'. VogNGy. 4:58. [†]*äném lily-ta'il tärätäl'n* ,engem elevenen bocsásd (bocsáss) el! Uo. 2:6. [†]*ön tü jökhäl'n* ,engem oda várd (várj)! Uo. 4:316. [†]*äném ul xöltäl'n* ,engem ne mutasd (mutass) meg! Uo. 1:49. [†]*tax äném ürelän* ,majd várjátok (várjatok) vissza engem! Uo. 4:29. [†]*kwonit minälän* ,kerüljétek (kerüljete) el engem! Uo. 259. [†]*äném tü voss ketnül'n* ,*äném tü voss läwäsl'n* ,engem oda hadd küldenéd (küldenél), engem oda hadd rendelnéd (rendelnél)! Uo. 2:155. — [†]*am nayén ti xül'erésl'em* ,én téged bizony (itt) hagyom (hagylak)'. Uo. 4:53. [†]*am näinan ixt-joxtil'em* ,én téged utólérem (utólérlek)'. VogNjvár. 250. *äm nän jërptil'em* ,én téged szeretlek'. Uo. 127. [†]*am nayén at rätläl'sl'em* ,én téged meg nem vertem (vertelek)'. Uo. 26. — [†]*äm nänänmë khörmël ällänëm* ,én titeket hármótokat agyonütöm (agyonütlek)'. Uo. 293. °*am ketganem nanen* ,én küldöm (küldelek) titeket'. NyK. 9:98. °*am sajmelianem nanen* ,én megnyugosztalom (megnyugosztallak) titeket'. Uo. °*am ati chun chaššanem nanen* ,én soha sem ismertem (ismertelek) titeket'. °*tan nanen usanel* ,ők titeket láttak'. Uo.

OsztjÉ. *manëm si üelläl'i* ,engem ím megöli (megöl)'. FgrF. 15:40. *manëm jilβatsäl'i* ,engem megmentette (megmentett)'. Uo.

114. *torám-ázom manèm àl kanžàmèllì* ,isten-atyám engem nem keresi (keres)'. Ua. 176. *manèm alt kašlali* ,engem ne keresse (keressen)! 153. *lida an' uèrèm'lèn* ,megenni nem tudod (tudsz) engem'. Uo. 6. *malaj an' lisen manèm* ,miért nem etted (ettél) meg engem'? Uo. *manèm xodj uantlèn* ,engem hogyan nézed (nézel)'. Uo. 170. *manèm àl ontltj* ,engem ne tanítsd (taníts)'. Uo. 127. — *mà nvyèn lèlèm* ,én téged megeszem (megeszlek)'. Uo. 97. *mà nvyèn uèllèm* ,én téged megölöm (megöllek)'. Uo. 40. *mà nvyèn uaxsèm* ,én téged hívtam (hívtalak)'. Uo. 24. — *muyilu šalidilù!* ,minket sajnáld (sajnálj) meg'! Uo. 155. *muyilu àl žorèmilà* ,minket ne feledd (feledj) el'! Uo. 125. *muyeu àl uèlj* ,minket ne öld (ölj) meg'! Uo. 180. — *mola-sirna mà nvyilan šalitlallàm* ,mi módon sajnáljam (sajnáljalak) titeket? Uo. 155. *nvyèn mà sitna uoltsalàm* ,titeket én azért áldoztam (áldoztalak)'. Uo. 151. *°ma ningilan nem huntsi usšalam* ,én titeket sohasem ismertem (ismertelek)'. NyK. 11:154. OsztjD. *†nèpat vaxtemen puydemena* ,mi ketten meghívunk titeket hozzánk'. FUCHS-PATKANOW, Laut- u. Formenl. d. südostj. dial. 181.

II.

A vogul és az osztják tárgyias ragozású igealakok magyarázatában szintén abból az elvből kell kiindulnunk, hogy ezek is, miként a magyar és a szamojéd tárgyias ragozású igealakok, a következő alkotó elemekből állanak: igetöből, illetőleg idő- vagy módtöből és birtokos személyragból. A birtokos személyragok éppúgy, mint a velük egyeredetű alanyi személyragok, eredetileg természetesen csak névszói természetű tőhöz járulhattak, akár pusztán névszói természetű, cselekvést vagy cselekvés eredményét kifejező tőhöz, akár igenévképzős tőhöz. A birtokos személyragok a tárgyias igeragozású szerkezet alapját tevő birtokos szerkezet elhomályosulása után (vö. a szerző értekezését: MNyv. 21:188) alanszemélyjelölő ragokká lettek. Az alanszemélyjelölő birtokos személyragokra vagy az esetleg hozzájuk csatlakozott másodlagos alaki elemekre idővel a mondat tartalmából tárgyra utaló szerepet értettek rá. A vogul-osztják tárgyias személyragokban sok esetben *-l*, *-t* elemet találunk, ezt nem vehetjük 3. személyű személynévmási eredetű 3. személyű tárgyjelölő elemnek, miként HUNFALVY és BUDENZ nyomán szokták, hanem másodlagos elemnek kell vennünk, mely csak ráértés, ráalkalmazás (adaptatio) útján nyerte tárgyra utaló szerepét. Az a kérdés tehát, mi ez az *-l*, *-t* eredetére nézve a vogul-osztják

tárgyas személyragokban. Azt hiszem, e kérdésre a feleletet részben a fgr. nyelvek igeidőinek használata adja. A vogul tárgyas személyragokban előforduló *-l*, *-t* legcélszerűbben gyakorító (cursiv-durativ-continuativ) képzőből lett praesens-jelnek vehetjük. Az *-l* praesens-jel a mozzanatos történést (actio perfecta) kifejező igeik praesensének megjelölésére szolgálhatott eredetileg. A mozzanatos történési igeik ugyanis időjel nélkül átképzés nélkül alkalmi használatban rendszerint jövő vonatkozásúak, futurumok (vö. a magyarban: *megölöm, meghalsz, győz, kap*); a mult felé átképzelt helyzetben pedig rendszerint a multban fejlődőben képzelt eseménysorba tartozó mozzanatos történések kifejezésére szolgálnak, de csak az 1. és a 3. személyben, tehát a közlő (nem-egyenes beszéd esetén) vagy a szereplő személy (egyenes beszéd esetén) úgy fejezi ki nyelvileg a már elmúlt eseményeket, mintha a közlés idejében valósággal az illető események közepett volna, azaz ú. n. praesens historicummal. Pl. Im azonban kelletlen, hivatlan a fiú *betoppan*. ARANY, Toldi 2:6. Itt a lapályon egy ér nyúlik végig, csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár szárnyával *megcsapja*. Közbe gólyafiak anyja nagyot nyel és aztán *főlemeli* fejét. Közéleg az este, *megaranyosodnak* a fejér fellegek. PETŐFI, Kis Kúnság. Vö. GYOMLAY, A latin és magyar praesens imperfectum: AkÉrt. 1912. 129. és a szerző Magy. tört. mondattanában. 83. l. Így érthető CASTRÉN meglepő nyilatkozata is a szamojéd igealakokról: „Die gegenwärtige zeit der verba primitiva fehlt im samojedischen bei der mehrzahl der verba. Die primitiven verba haben in ihrer ersten zeit gewöhnlich die bedeutung des praeteritums“. Gramm. d. samoj. sprachen. 1854. 375. CASTRÉN e szavait a mozzanatos történési igeikre kell érteni, ezek a mult felé átképzelt helyzetben szerinte praeteritum, helyesebben ú. n. praesens historicum jelentésűek, az átképzés nélküli alkalmi használatban pedig rendszerint jövő vonatkozásúak. Az átképzés nélküli alkalmi használatban a mozzanatos történési igeik csak akkor jelen vonatkozásúak, ha gyakorító képzővel ellátva cursiv-durativ-continuativ történési igeiké válnak. MUNKÁCSI is megjegyzi, hogy a vogul praesens alakok „egyszersmind futurumbeli alkalmazásban is előfordulnak“. VogNyjár. 124.

A osztjD.-ban sincs a praeteritumnak időjele, hanem a pusztán igező szerepel praeteritum-tőül (vö. FUCHS-PATKANOV, Laut- u. formenlehre d. südostj. dialekte. 176.), praesens-tőül pedig a *-t*, *-d* gyakorító képzővel ellátott igező. A osztjD. igeidők e sajátos kép-

zési módja is abban leli magyarázatát, hogy mind a tartós, mind a mozzanatos történési igék időjel-nélküli alakja a mult felé átképzelt helyzetben rendszerint praesens historicum szerepű. Ezt a sajátos időhasználatot a osztjD.-ban az átképzelés-nélküli használatra is kiterjesztették, úgyhogy általában minden ige időjel-nélküli alakja praeteritum vonatkozású volt. Ezt a kiterjesztést az a körülmény tette lehetővé, hogy a osztjD.-ban minden igenél praesens-től a *-t, -d* gyakorító képzővel ellátott igető szolgál; ez a gyakorító képző eredetileg csak a mozzanatos történési igék praesensében volt szűk-séges, de kiterjesztették a tartós történési igékre is.

A mult felé átképzelt helyzetben tehát a vogulban a mozzanatos történési igék praesens historicumának jelölésére *-l* gyakorító (cursiv-durativ-continuatív) képzőt használhattak praesens-jelnek.¹⁾ Azonban e praesens-jel nélkül is praesens historicum szerepűnek lehetett használni az átképzelt helyzet miatt a különben átképzelés-nélküli alkalmi helyzetben jövő vonatkozású mozzanatos történési igealakot, miként ma is pl. a magyarban; ezért az *-l* praesens-jelölő szerepe fölöslegesnek tűnván föl a nyelvérzék előtt, a mondat tartalmából határozott tárgyra utaló szerepet értettek rá, úgyhogy ennek következtében praesens-jelölő szerepe elhomályosult. Ahol nem vonatkozott az igealak határozott tárgyra, ott megmaradt az *-l* képző gyakorító képzőnek. Az ily módon elhomályosult *-l* praesens-jelű igealakok újra mozzanatos történésiékké váltak, s így átképzelés-nélküli alkalmi használatban jövő vonatkozásúak voltak (vö. vogT. † *älilēm* 'én megölöm őt v. téged' = futurum), miként más mozzanatos történési igék, azért újra tettek hozzájuk *-l* vagy *-nt* gyakorító képzőt az átképzelt helyzetbeli praesens historicum jelölésére (vö. vogT. † *älä-nt-lē-m* 'ím megölöm őt v. téged', † *ki-fulä-l-lē-m* 'ím megkérdezem őt v. téged'). Minthogy az átképzeléses helyzetből folyólag *-l* praesens-jel nélkül is praesens historicumnak lehetett érteni a mozzanatos történési igealakokat, azért nem tették mindig hozzá az ily igealakokhoz az *-l* praesens-jelt, úgyhogy voltak ennek következtében *-l* praesensjel-nélküli tárgyias ragozású igealakok is az *-l* praesens-jelű tárgyias ragozású igealakok mellett. Ily *-l* praesens-jel nélkül való, illetőleg a belőle fejlődött tárgyra utaló jel nélkül való tárgyias személyragozású igealakok nyomai meg-

¹⁾ Az osztjÉ.-ban a gyakorító *-l* képzőnek praesens-jelül való használata általános, a osztjD.-ban pedig a gyakorító *-t, -d* képzőé. Vö. NyK. 40:3. FUCHS-PATRANOV i. m. 176.

vannak még a vogT.-t kivéve az összes vogul nyelvjárások egyessz. tárgyra vonatkozó egyessz. 3. személyében. továbbá kettős- és többessz. tárgyra vonatkozó egyes-, kettős- és többessz. mindhárom személyű igealakjaiban, a vogP.-ban az egyessz. tárgyra vonatkozó egyessz. 1. és 2. személyben is. Miután az *-l* praesens-jelölő szerepe elhomályosult s tárgyra utaló jel lett, az utána következő birtokos személyragokkal egységes tárgyias személyragokká tapadt össze ([†]*-lém*, *-lén* stb.), ezért azután a praeteritumba, a conditionalisba és az imperativusba is átvitték őket tárgyias személyragokul. A vogT. praeteritumban bizonyos hangtani helyzetben, az *-s* praeteritum-jel után az *-l*-ből *-t* lett: *[†]*äläs-lém* > *äläs-tém* stb. Vog. Nyjár. 293.

Ezenkívül van eredeti *-t* is a vogul tárgyias igeragozás egyessz. 3. sz.-ben, pl. vogAL. *ēl-*, *öl'*: praes. *ēli-tā*, praet. *ēls-tā*, cond. *ēlnē-t*; vogP. *ēel-*, *öl'*: *ēēli-t*, praet. *ēēls-tā*, cond. *ēēlnē-tā*; vogÉ. *rāt-*, *ver'*: praes. *rāpī-de*, praet. *rāps-te*, cond. *rātnuš-de*; vogK. *tāt-*, *hoz'*: *tātī-to*, praet. *tāts-to* NyH.⁷ 125—126; vogKL. *jērpt-*, *szert'*: praes. *jērpti-t*, praet. [†]*jērptās-tē*, cond. [†]*jērptēni-t*. VogNyjár. 127. Ez a *-t* eredetileg egyesszámi 3. személyű birtokos személyrag volt, amely alanyszemélyjelölő szerepet öltött a tárgyias igeragozású szerkezet alapjául szolgáló birtokos szerkezet elhomályosulása után, majd tárgyra utaló szerepet is ráértett a vogul nyelvérzék. Ugyanilyen eredetű az osztjÉ. tárgyias igeragozás egyessz. 3. személyében előforduló *-l* is: *sēykla-li* 'ő üti őt v. téged v. engem'; *sēykla-l* 'ők ütik őket v. titeket v. minket'; praet. *sēyksa-lī*, *sēyksa-l*. NyH.⁷ 126. FUF. 13:297.

Az osztjÉ. kettős- és többesszámi tárgyra vonatkozó személyragokban előforduló *-l* (vö. *sēykla-lām*, *sēykla-lān* 'én ütöm őket v. titeket v. kettőjüket v. kettőtöket' stb.; praet. *sēyksa-lām* stb. FUF. 13:298) — az egyessz. 3. személyt nem véve figyelembe, amely tulajdonképpen egyesszámi tárgyra vonatkozó alak volt eredetileg (*sēykla-lī*) — nem a többessz. 3. személyű személynévmásból keletkezett, mint BUDENZ föltette, hanem a *-t* többesjel változata, tehát eredetileg nem volt tárgyszemélyjelölő elem, hanem csak a birtok, illetőleg a tárgy többségét fejezte ki, miként a vogulban az *-n* többesjel. A *-t* többesjeltől az osztjÉ.-ban *-l* lett a birtokos személyragokban, a osztjD.-ban ellenben megmaradt *-t*-nek (vö. utóbb)

Ezek után megkísérélhetjük ezen elvek szerint megmagyarázni a vogul és az osztják tárgyias igeragozás egyes alakjait. Az

egyes igealakokat SZINNYEI (NyH.⁷), MUNKÁCSI (VogNyjár.), PÁPAY (FUF. 13.) és FUCHS-PATKANOW (Laut- u. formenlehre d. süd-ostj. dialekte. 1911.) alapján közlöm.

A) Vogul egyesszámi tárgy.

1. Jelentő mód, jelen idő. Legcélszerűbb a vogP. alakokból kiindulni, mert ezek közt vannak még egyessz. 1. és 2. személyű¹⁾ alanyra vonatkozólag oly tárgyias ragozású igealakok is, amelyekbe még nem hatolt bele az *-l* praesens-jel, illetőleg az ebből fejlődött tárgyra utaló jel, ezekben tehát csak birtokos személyrag járul az *-i* képzős igenévhez, mely eredetileg itt nomen actionis v. nom. acti volt: *eëlî-mâ*, *eëlî-nâ* ,én (im) megölöm ôt v. téged' stb. Ily alakok mellett azonban előfordulnak a vogP.-ban már *-l* praesens-jelből fejlődött határozott tárgyra utaló elemmel alakult igealakok is: †*joxt-i-lê-m* ,én (im) utólérem ôt v. téged', vö. a megfelelő birtokos személyragos alakot: †*kwälê-m* ,házam' (vö. a megfelelő személynévmást²⁾): †*q-m* ,én'; †*joxt-i-lê-n* ,te (im) utóléred ôt v. engem', vö. †*kwälê-n* ,házad' (vö. †*nâ* ,te'). Kettős- és többesszámi 1. és 2. sz. alanyra vonatkozólag azonban csak *-l* határozott tárgyra utaló elemmel alakult igealakok vannak a vogP.-ban is: *joxt-i-l-âm* ,mi ketten (im) utólérjük ôt v. téged', vö. †*kwäl-âm* ,kettőnk háza'. Ez az utóbbi kettő összevont alak: *joxt-i-lä-mên*, *†*kwälä-mên* alakból (vö. *mên* ,mi ketten'). *joxt-i-l-än* ,ti ketten (im) utóléritek ôt v. engem', vö. †*kwäl-än* ,kettőtök háza'. Ez a kettő is összevont alak ebből: *joxt-i-lä-nên, *†*kwälä-nên* (vö. *nên* ,ti ketten'). †*joxt-i-l-qu* ,mi (im) utólérjük ôt v. téged', vö. †*kwäl-qu* ,házunk' (vö. *ma-n* ,mi'). *joxt-i-l-än* ,ti (im) utóléritek ôt v. engem', vö. †*kwäl-än* ,házatok' (= *joxt-i-lä-na, *kwälä-na, vö. *na-n* ,ti').

¹⁾ Az egyessz. 3. személyben a vogT.-t kivéve egyik vogul nyelvjárásban sincs *-l* praesens-jelből lett tárgyra utaló elem.

²⁾ Az egyessz. vogul személyragok a személynévmások *-n*, *-γ* ∼ *-β* névmásképző-nélküli alakjából keletkeztek: $\sim m$, $\hat{a}m$,én' < * $\sim m$.-*n*, * $\hat{a}m$.-*n*; $n\gamma$,te'; $t\hat{a}\beta$,ö'; a többesszámiak pedig a személynévmások *-n* névmásképző-nélküli *-i* többesjelű alakjából: $m^{\hat{a}}n$, $m\gamma$ < * m .-*i*.-*n* ,mi'; $n^{\hat{a}}n$, $n\epsilon n$ < * n .-*i*.-*n* ,ti'; $t^{\hat{a}}n$, $t\epsilon n$ < * t .-*i*.-*n* ,ök'. A többessz. 1. és 3. sz. személyrag a megfelelő személynévmás gyöngye fokából keletkezett: $\cdot$ -* β . > vogP. $\cdot qu$, vogÉ. $\cdot u\beta$ (vö. SZINNYEI, A fgr. *-k* többes-képző: NyK. 45: 288; $\cdot$ -* δ . > *-l*. A kettőssz. személyragok az *-n* névmásképzős kettőssz. személynévmástövekből keletkeztek: *men* ,mi ketten' < * m .-*γ*.-*n*; *nen* ,ti ketten' < * n .-*γ*.-*n*; *ten* ,ök ketten' < * t .-*γ*.-*n*.

A kettős- és többesz. 1. s 2. sz.-ben előfordulnak a rendes alakok mellett etolódással többesz. tárgyra vonatkozó igealakok is: *joxt-i n-äm*, *joxt-i-n-än*, [†]*joxt-i-n-qu*, *joxt-i-n-än* tkp. 'mi ketten (im) utólérjük őket v. titeket' stb. MUNKÁCSI (VogNyjár. 223. VogNGy. II, 3:745) az ily alakoknál *l* > *n* hangváltozást tesz föl.

Az egyes-, kettős- és többesz. 3. sz. alanyra vonatkozó tárgyas személyragokban a vogT. kivételével egyik vogul nyelvjárásban sincs *-l* praesens-jelből keletkezett határozott tárgyra utaló elem, hanem csak birtokos személyrag. VogP.: *ęël-ł-t* 'ő (im) megöli őt v. engem v. téged'; [†]*joxt-i-té* 'ő (im) utóléri őt v. engem v. téged', vö. [†]*kwäl-ä-t* 'háza'. *joxt-i-än* 'ők ketten (im) utólérik őt v. engem v. téged'; vö. [†]*kwäl-än* 'kettőjük háza'. Az utóbbi kettő tulajdonképpen nem kettőssz. tárgyra, illetőleg birtokra, hanem többeszámira vonatkozó etolódott alak, tkp. 'ők ketten (im) utólérik őket v. minket v. titeket; kettőjük háza'. Ugyanily etolódott alak a többesz. 3. sz. alanyra vonatkozó alak: *joxt-i-än* 'ők (im) utólérik őt v. engem v. téged', tkp. 'őket v. minket v. titeket'; vö. [†]*kwäl-än* 'házuk', tkp. 'házaik' (= *joxt-i-änl, *[†]*kwäl-änl*). Az egyessz. 3. sz.-ben azért nincs itt határozott tárgyra utaló *-l* elem, mert az egyessz. 3. személyű tárgyas, illetőleg birtokos személyrag eredetileg *-tä* volt, vö. vogP.: praet. *ęëls-tä*, cond. *ęm-ä-tä*; vogÉ. praes. *rät-i-tä*; vogK. [†]*roqt-i-té*; vogÉ. *pěrnä-tä* 'keresztje', vogK. [†]*kwäl-ä-tä-m* 'házát'. VogNyjár. 795. A *-tä* birtokos személyrag mellett azonban előfordul *-ä*, [†]*-é* is (pl. vogÉ. [†]*kwol-ä* 'háza'; vogK. [†]*vit-é* 'vize'), azért a nyelvérzék a tárgyas ragozásban a *-tä* birtokos személyrag *-ä*-jére ráértette az egyessz. 3. sz. alanyt jelölő szerepet, *-t*-jére pedig a határozott tárgyra utaló szerepet, melyet az 1. és a 2. sz.-ben az *-l* praesens-jelre értett rá, úgyhogy *-l* tárgyra utaló jelre az egyessz. 3. sz.-ben már nem volt szükség, azért az *-l* praesens-jel az egyessz. 3. sz.-ben a vogT.-t kivéve egyik vogul nyelvjárásban sem állandósult mint tárgyra utaló elem, hanem csak az 1. és 2. sz.-ben. A vogP. — miként a vogAL. és vogKL. — kettős- és többesz. 3. sz. alanyra vonatkozó tárgyas személyragokban pedig azért nincs itt tárgyra utaló *-l* elem, mert az egyessz. tárgyra vonatkozó személyragokat a kettős- és a többesz. 3. sz.-ben kiszorították a többeszámi tárgyra vonatkozó személyragok, már pedig a kettős- és többesz. tárgyra vonatkozó 1., 2. és 3. sz. alanyt kifejező személyragokba a vogT.-t kivéve egyik vogul nyelvjárásban sem hatolt bele az *-l* praesens-jelből

keletkezett tárgyra utaló elem. Az vogÉ.- és a vogK.-ban nem szorította ki a többesszámi tárgyra vonatkozó kettőssz. 3. sz. alak az egyesszámi tárgyra vonatkozó alakot, azért itt megvan a rendes birtokos személyragos alak: vogÉ. *rāt-i-tēn*, vogK. *†roat-i-tēn* ,ők ketten verik őt v. téged'. Minthogy a *-tēn* birtokos személyrag mellett van *-ēn* is (pl. vogÉ. *†kwol-ēn* ,kettőjük háza'), azért itt is ráértették az 1. és a 2. sz. analógiájára — miként az egyesszám 3. sz.-ben — az *-ēn*-re a kettőssz. 3. sz. alanyt jelölő szerepet, a *-t*-re pedig a határozott tárgyra utaló szerepet.

VogT. A mozzanatos történési igealakok az *-l* praesens-jel szerepének elhomályosulása és határozott tárgyra utaló szerepének kifejlődése után újra jövő vonatkozásúak lettek az átképzelés-nélküli alkalmi használatban, mint már előbb kifejtettük. *†äl-i-lē-m* ,én megölöm őt v. téged', vö. *†nämē-m* ,nevem'; *†äl-i-lē-n* ,te megölöd őt v. engem', vö. *†nämē-n* ,neved'; *†äl-i-l* ,ő megöli őt v. téged v. engem'. Az utóbbi alakról lekopott az egyessz. 3. sz. birtokos személyrag a hangsúlytalan helyzet következtében: **†äl-i-l-i*, vö. *näm-i* ,neve'. Erre vall az idézett egyessz. 3. sz. birtokos személyragos alakon kívül az is, hogy a többesz. tárgyra vonatkozó egyessz. 3. sz. tárgyas személyragban és a többesz. birtokra vonatkozó egyessz. 3. sz. alakban is ott van még az *-i* birtokos személyrag: *†äl-i-l-än-i* ,ő megöli őket v. minket v. titeket'; vö. *näm-än-i* ,nevei'. Hogy az egyessz. 3. sz. *†äl-i-l* alakban az *-l* eredetileg nem birtokos személyragból keletkezett alany személyjelölő elem, hanem praesens-jelből keletkezett tárgyra utaló elem, azt mutatja az is, hogy a többesz. 3. sz. alakban (*†äl-i-l-än* ,ők megölik őt v. téged v. engem'), amely tkp. többesszámi tárgyra vonatkozó eltolódott alak (ők megölik őket'), szintén ott van az *-l*, ott pedig nem lehet alany személyjelölő birtokos személyrag, mert utána következik a többesz. birtokot jelölő *-n* többesjel, s ez után lekopott a többesz. 3. sz. alany személyt kifejező birtokos személyrag: **†äl-i-l-än-l* ,ők megölik őt v. téged v. engem', tkp. ,ők megölik őket v. titeket v. minket'. *†äl-i-l-ü* ,mi megöljük őt v. téged'; vö. *näm-ü* ,nevünk'; *†äl-i-l-nē* ,ti megölitek őt v. engem'; vö. *†näm-nē* ,nevetek'. Itt a tárgyas és a birtokos személyragozású alak a többi nyelvjárástól (*-län*) kissé eltérőleg alakult, hogy a többesz. 2. sz. alak az *-l* tárgyra utaló elemnek a többi nyelvjárástól eltérőleg a többesz. 3. személyébe való behatolása miatt ne essék evvel egybe. *†äl-i-l-än* ,ők megölik őt v. téged v. engem', Itt a többesz.

tárgyra vonatkozó többesz. 3. sz. igealak (*äl-i-lä-n-l > *äl-i-l-än* ,ők megölik őket v. titeket v. minket') kiszorította az egyesz. tárgyra vonatkozó többesz. 3. sz. alakot, miként a többesz. 3. sz. birtokra vonatkozó többesz. alak is kiszorította az egyesz. birtokra vonatkozó többesz. 3. sz. alakot (*nämä-n-l > *näm-än* ,neveik').

Az ind. praesens kifejezésére a vogT.-ban *-nt-* v. *-l-* gyakorító képző kerül bele az igealakba, miáltal a mozzanatos történésű igető tartós (cursiv-durativ-continuativ) történésű lesz, s így elveszti az átképzelés nélkül való alkalmi használatban jövő vonatkozását: †*älä-nt-lé-m* ,én im megölöm őt v. téged'; †*kitulä-l-lé-m* ,én kérdezem őt v. téged'. A tárgyias személyragok a praesensben ugyanazok, mint a futurumban.

VogÉ. *rät-* ,ver, üt': †*rät-i-lé-m* ,én verem őt v. téged', vö. *pěrnä* ,kereszt': †*pěrné-m* ,kereszttem'; †*rät-i-lé-n* ,te vered őt v. engem', vö. †*pěrné-n* ,kereszted'; *rät-i-tä* ,ő veri őt v. téged v. engem', vö. *pěrnä-tä* ,keresztje'. Itt is hiányzik az egyesz. 3. sz.-ben a tárgyra vonatkozó *-l-* elem az előbb említett ok miatt. †*rät-i-lé-měn* ,mi ketten verjük őt v. téged', vö. †*pěrné-měn* ,kettőnk keresztje'; *rät-i-l-én* ,ti ketten veritek őt v. engem', vö. *pěrn-én* ,kettőtök keresztje'; *rät-i-t-én* ,ők ketten verik őt v. engem v. téged' (ezt az alakot már előbb magyaráztuk), vö. †*pěrné-tén* ,kettőtök keresztje'; †*rät-i-l-eww* v. †*rät-i-l-üw* ,mi verjük őt v. téged', vö. †*pěrn-üw* ,keresztünk'; *rät-i-l-än* ,ti veritek őt v. engem', vö. *pěrn-än* ,keresztetek'; *rät-i-än-l* ,ők verik őt v. téged v. engem', vö. *pěrn-änl* ,keresztjük'. Ez tkp. többesz. tárgyra vonatkozó többesz. 3. sz. alak (ők verik őket v. titeket v. minket'), mely kiszorította az egyesz. tárgyra vonatkozó többesz. 3. sz. alakot, miként a többesz. birtokra vonatkozó többesz. 3. sz. alak is kiszorította az egyesz. birtokra vonatkozó többesz. 3. sz. alakot: *pěrn-än-l* ,keresztjük', tkp. ,keresztjeik'.

A vogK.-ban az egyesz. tárgyra vonatkozó tárgyias és a megfelelő birtokos személyragok lényegükben olyanok, amilyenek az vogÉ.-ban, tehát nem szorulnak külön magyarázatra már. †*roqt-* ,üt, ver': Egyesz. 1. †*roqt-i-lé-m*, 2. *roqt-i-lé-n*, 3. *roqt-i-té*. Kettőssz. 1. †*roqt-i-lä-měn*, (a felső kondaiban összevontan: †*tät-i-l-äm* ,mi ketten hozzuk őt v. téged'), 2. †*roqt-i-l-än* (ez összevont alak ebből: *†*roqt-i-lä-něn*), 3. *roqt-i-t-én* (ezt az alakot már előbb magyaráztuk; a felső kondaiban †*tén* személyrag helyett *-län* van a 2. sz. analógiájára: †*tät-i-l-än*). Többesz. 1. †*roqt-i-l-qu*, 2.

rogt-i-l-än, 3. *rogt-γ-än-l*¹⁾ (a felső kondaiban rövidítve is: *†tgt-γ-än*). A megfelelő birtokos személyragos alakok: *†kwäl* 'ház': Egyessz. 1. *†kwälé-m*, 2. *kwälé-n*, 3. *kwälä-t* (vö. teljesebb alakját: *†kwälétä-m* 'házát'). Kettőssz. 1. *†kwälä-mén*, 2. *kwäl-än*, 3. *kwälä-tén*. Többessz. 1. *†kwäl-gu*, 2. *kwäl-än*, 3. *kwäl-än-l*.

Az vogAL.- és a vogKL.-ban az egyessz. tárgyra vonatkozó tárgyas és a megfelelő birtokos személyragok lényegükben szintén olyanok, amilyenek az vogÉ.- és a vogK.-ban, csak a kettőssz. 3. sz. alanyt kifejező alak tér el, tehát csak ez szorul itt külön magyarázatra. VogKL. *jérpt-* 'szeret', vogAL. *äl-* '(meg)öl': Egyessz. 1. vogKL. *†jérpt-i-lé-m*, vogAL. *†äl-i-lé-m*; 2. *†jérpt-i-lé-n*, *äl-i-lé-n*; 3. *jérpt-i-t*, *äl-i-t* (a praeteritumban még az eredetibb *†tē* személyrag van meg). Kettőssz. 1. *jérpt-i-läm*, *äl-i-läm* (az utóbbi kettő összevont alak, ilyenent már előbb láttunk a felső kondaiban); 2. *jérpt-i-l-än*, *äl-i-l-än* (ezek is összevont alakok, ilyeneket is láttunk már a vogP. és a vogK. nyelvjárásban); 3. *jérpt-i-än*, *äl-i-än*. Itt nincs tárgyra vonatkozó *-l* elem, ezek ugyanis tkp. többessz. 3. sz. alanyra vonatkozó alakok, amelyek kiszorították a kettőssz. 3. sz. alanyra vonatkozó alakokat, hogy így a kettőssz. 3. személyű alanyra vonatkozó tárgyas személyrag egyezzenek alakilag a többessz. 3. sz. alanyra vonatkozó tárgyas személyraggal, az összevonás, illetőleg szóvégi magánhangzó lekopása (*-lä-nin* > *-län*; *-lä-na* > *-län*) következtében ugyanis a kettőssz. 2. személyű alanyra vonatkozó tárgyas személyrag is egyezik a többessz. 2. sz. alanyra vonatkozó tárgyas személyraggal. Ugyanezt az eltolódást megtaláljuk a megfelelő birtokos személyragnál is. Többessz. 1. *†jérpt-i-l-ou* '†äl-i-l-gu', 2. *jérpt-i-l-än*, *äl-i-l-än*, 3. *jérpt-i-än*, *äl-i-än* 'én szeretem, megölöm őt v. téged stb.'. A megfelelő birtokos személyragos alakok, vogKL. *†kwälé-m*; vogAL. *†kwällé-m*; vogAL., vogKL. *†kwälé-n*; vogKL. *†kwäl-ä*, vogAL. *†kwälä t*; vogAL., vogKL. *†kwäl-äm*, *kwäl-än*, *kwät-än*; vogKL. *†kwäl-ou*; vogAL. *†kwäl-gu*; vogAL., vogKL. *†kwäl-än* 'házam stb.'.

2. Eredetileg a praeteritumban és a conditionalisban sem volt tárgyra utaló *-l* elem, hanem csak praeteritum-tő, amely *-s* képzős igenév volt eredetileg (vö. FUSpr.² 123), ehhez járultak az alany-személyjelölő birtokos személyragok. Ezen eredeti állapotnak ma is

¹⁾ A *-γ-* igenévképzőre vö. az alanyi ragozásban: *†mén-γ-ét* v. *†mén-ä-t* 'mennek', tkp. 'menők'. VogNyjár. 217, 219.

megvannak a nyomai a vogP.-ban: *ɛ̀l-s-mə*, *ɛ̀l-s-ná*, 'én megöltem őt v. téged, te megölted őt v. engem'. Az egyessz. 3. személyű alanyra vonatkozó tárgyias személyragban a praeteritumban egyik vogul nyelvjárásban sincs tárgyra utaló *-l* elem, miként az indicativus praesensben sincs, kivéve a vogT.-t.

Az indicativus praesensben az *-l* praesens-jelre idővel tárgyra utaló szerepet értettek rá, mint előbb már láttuk; ez az *-l* azután ezen új szerepében az utána következő alany személyjelölő birtokos személyraggal egységes tárgyias személyraggá lett, melyet azután a praeteritumba és a conditionalisba is átvittek egységes tárgyias személyragul. A praeteritumban tehát a tárgyias személyragok ugyanolyanok, mint az indicativus praesensben, azért nem szorulnak már külön magyarázatra, ha csak nem térnek el némiképp azoktól.

VogP. †*šair-* 'vág': Egyessz. 1. †*šairé-s-lém*, 2. *šairés-s-lén*, 3. *šairé-s-té*. Kettőssz. 1. †*šairé-s-läm* v. *šairé-s-nám*, 2. *šairé-s-län* v. *šairé-s-nän*, 3. *šairé-s-än*. Többessz. 1. †*šairé-s-nqu*, 2. *šairé-s-län* v. *šairé-s-nän*, 3. *šairé-s-än*, 'én vágtam őt v. téged stb'.

A vogT.-ban a tárgyias személyrag (†*-lém*, *-lén* stb.) *-l*-jéből az *-s*- praeteritum-jel után *-t*- lett az egyes- és a többesszám mindhárom személyében: Egyessz. 1. †*älä-s-tém*, 2. *älä-s-tén*, 3. *älä-s-til*. Az utóbbi alak eredetileg *älä-s-li volt. Itt az *-l* praesens-jelből keletkezett tárgyra utaló elem, az *-i* pedig alany-személyjelölő egyessz. 3. személyű birtokos személyrag volt eredetileg, de lekopott, miként a praesens-alak végéről is, azért az egyessz. 3. sz. alany megjelölésére újra hozzátették az ind. praesens és a conditionalis hatása alatt az *-il* végzetet, amely tulajdonképen nemcsak a tárgyra utal, hanem az *-ilekopása* után alany-személyjelölő szerepet is vállalt. Többessz. 1. *äläs-s-tü*, 2. †*älä-s-tné*, . *älä-s-tän*, 'én megöltem őt v. téged stb.'

VogÉ. *rät-* 'ver, üt': Egyessz. 1. †*rätä-s-lém*, 2. *rätü-s-lén*, 3. *ärté-s-tü*. Kettőssz. 1. †*räté-s-lémén*, 2. *räté-s-lén* (Munkácsinál föl van cserélve egymással a kettős- és a többesszámi 2. sz. alanyra vonatkozó alak. VogNyjár. 38) 3. †*räté-s-tén*. Többessz. 1. †*räté-s-läu*, 2. *räté-s-län*, 3. *rät-s-änl*, 'én vertem őt v. téged stb.'

VogK. †*roqt-* 'ver': Egyessz. 1. †*roqté-s-lém*, 2. *roqté-s-lén*, 3. *roqté-s-té*. Kettőssz. 1. †*roqté-s-lämén* (a felső kondaiban összevont alak van: †*tqté-s-läm*, 'mi ketten hoztuk őt v. téged'), 2. *roqté-s-län*, 3. *roqté-s-tén* (a felső kondaiban: †*tqté-s-län*, miként az ind. praesensben). Többessz. 1. †*roqté-s-läu*, 2. *roqté-s-län*, 3. *roqt-s-änl* (a

felső kondaiban: †*tət-s-än*, miként az ind. praesensben) ,én vertem őt v. téged stb.‘

VogKL. *jərpt-* ,szeret‘: Egyessz. 1. †*jərptä-s-lém*, 2. *jərptä-s-lén*, 3. *jərptü-s-té*. Kettőssz. 1. †*jərpté-s-läm*, 2. *jərpté-s-län*, 3. *jərpté-s-än*. Többessz. 1. †*jərpté-s-lou*, 2. *jərpté-s-län*, 3. *jərpté-s-än* ,én szerettem őt v. téged stb.‘

VogAL. *äl-* ,megöl‘: Egyessz. 1. †*älä-s-lém*, 2. *älä-s-lén*, 3. *älä-s-tä*. Kettőssz. 1. †*älé-s-läm*, 2. *älé-s-län*, 3. *ät-s-än*. Többessz. 1. †*älé-s-lou*, 2. *älé-s-län*, 3. *äl-s-än* ,én megöltem őt v. téged stb.‘

3. A conditionalisban sem volt eredetileg tárgyra utaló *-l* elem, hanem csak a conditionalis-tő, amely a mozzanatos *-n* képzős igéből való *-γ-* képzős igenév, ehhez járulnak az alanyszemélyjelölő birtokos személyragok. Ezen eredeti állapotnak megvannak még a nyomai a vogP.-ban: *əl-nì-mä*, *əl-nì-nä* ,én megölném őt v. téged, te megölnéd őt v. engem‘. Az egyessz. 3. személyű alanyra vonatkozó tárgyias személyragban egyik vogul nyelvjárásban sincs tárgyra utaló *-l* elem a conditionalisban, miként az ind. praesensben és a praeteritumban sincs, kivéve a vogT.-t.

Miként a praeteritumba, úgy a conditionalisba is átvitték az ind. praesensből az *-l* tárgyra utaló elemmel bővült tárgyias személyragokat. A tárgyias személyragok tehát a conditionalisban is ugyanolyanok, mint az ind. praesensben és a praeteritumban, azért itt nem szorulnak már külön tárgyalásra. VogP. †*šair-* ,vág‘: †*šair-ni-lém* ,én megölném őt v. téged‘ stb. VogT. *äl-* ,megöl‘: †*äl-ni-lém* ,én megölném őt v. téged‘ stb. VogÉ. *rät-* ,üt, ver‘: †*rät-nü-lém* ,én ütném őt v. téged‘ stb. VogK., vogAL., vogL. *äl-* ,megöl‘: †*äl-ni-lém* ,én megölném őt v. téged‘ stb.

4. Az imperativusban a pusztá igetőhöz hozzájárulnak ugyanazok a tárgyias személyragok, amelyek az ind. praesensben szerepelnek. A vogP.-ban itt is nyoma van az eredetibb állapotnak, az egyessz. 2. személyű alanyra vonatkozó alakban soha nincs tárgyra utaló *-l* elem, miként az ind. praesens 1. és 2. személyű alanyra vonatkozó alakjában sincs ott mindig: †*šairä-n* ,vágd őt v. engem!‘ †*šaire-län* ,ti ketten vágjátok őt v. engem!‘ †*šairé-län* ,vágjátok őt v. engem!‘ VogT. †*äli-lén* ,öld meg őt!‘ †*täté-lén* ,hozd őt!‘ *äli-län* ,hozzátok őt!‘ Az ind. praesensben és ennek hatása alatt a praeteritumban és a conditionalisban a többes 2. személyben †*-lné* tárgyias személyrag van (†*älünté-lné*) eltérőleg a többi nyelvjárás megfelelő tárgyias személyragjától (*-län*), hogy ne essék egybe a

többesz. 3. személy ragjával (-län). Itt az imperativusban azonban a többi nyelvjárással megegyező rendes -län tárgyias személyrag van. VogÉ. *rätü-ln* ,verd őt!' †*räté-lén* ,ti ketten verjétek őt v. engem!' †*räté-län* ,verjétek őt v. engem!' VogK. †*roqtä-lén*, †*roqté-län*, †*roqté-län* ,verd őt v. engem!' stb. VogAL. *älä-ln*, †*älé-län*, †*äli-län* (! a röbbi nyelvjárásnak megfelelőleg: †*älé-län*-t várnánk) ,öld meg őt v. engem!' stb. VogKL. *jerptä-ln*, †*jerpté-län*, †*jerpté-län* ,szeresd őt v. engem!' stb.

B) Vogul többesszámi tárgy.

A többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyias személyragokban a vogT.-t kivéve egyik vogul nyelvjárásban sincs tárgyra utaló -l (> -t) elem, hanem csak a birtok, illetőleg a tárgy többségének a jele (-n-) és a birtokos személyragok. A kettős- és többesz. tárgyra vonatkozó igealakokba azért nem hatolt bele a határozott tárgyra utaló -l elem, illetőleg ennek őse, az -l praesens-jel, mert a kettős- és a többeszám jele miatt a kettős- és a többesz. tárgyra vonatkozó igealakok őseit sokkal *tovább érezték névszói állítmányoknak (pl. vogÉ. †*rätiiäném* ,veréseim', †*rätiiäyém* ,két verésem'), mint az egyesz. tárgyra vonatkozó igealakok őseit (pl. vogP. *qälimä* ,ölésem'). Az egyesz. tárgyra vonatkozó névszói állítmányokat korábban kezdték határozott alakú igeállítmányoknak fölfogni. Legcélyszerűbb itt az vogÉ. alakokból kiindulni, mert ott viszonylag még legteljesebb alakjukban maradtak meg a többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyias személyragok.

1. Jelentő mód, jelen idő: VogÉ.: *rät-* ,ver, üt'. †*rätii-äné-m* ,én verem őket v. titeket', vö. †*kwol-äné-m* ,házaim'; †*rätii-äné-n* vagy az †*änén* végzet két hasonló alkotó elemének egyszerűjtésével (haplológia): *rät-i-än* ,te vered őket v. minket', vö. †*kwol-äné-n* ,házaid'; *rät-i-än-ä* ,ő veri őket v. titeket v. minket', vö. †*kwol-än-ä* ,házai'; †*rät-i-äné-mén* ,mi ketten verjük őket v. titeket', vö. †*kwol-äné-mén* ,kettőnk házai'; †*rät-i-än-én* ,ti ketten veritek őket v. minket', vö. †*kwol-än-én* ,kettőtök házai'. Itt is, valamint a következő alaknál egyszerűsített alak is előfordul, mint följebb az egyeszszám 2. személyében: *rät-i-än*; *rät-i-än-én* ,ők ketten verik őket v. titeket v. minket', vö. †*kwol-än-én* ,kettőjük házai'; †*rät-i-än-üw* ,mi verjük őket v. titeket', vö. †*kwol-än-üw* ,házaink'; *rät-i-än* ,ti veritek őket v. minket', vö. †*kwol-än* ,házaitok'. Ez az utóbbi

két alak egyszerűsített (haplológias) alak e helyett: *†*rāt-i-änē-nä*, vö. vogT. †*äl-i-l-än-nē* ,ti megöliték őket v. minket', vogT. †*pajt-j-i-nä-n* ,ti főzitek őket'; a vogK.-ban még előfordul az egyszerűsített alak mellett az eredetibb teljesebb alak is a praeteritumban: †*roqt-sē-nä-n* > †*roqt-s-än* ,ti vertétek őket v. minket'. A megfelelő birtokos személyragos alak is egyszerűsített alak: †*kwol-än* ,házaitok', vö. a teljesebb alakot: *külä'nə-nä* ,házaitok'. NyH.⁷ 116. vogTK. †*kwälē-n-än* ua.; †*rāt-i-än-l* ,ők verik őket v. minket', vö. †*kwol-än-l* ,házaiak'. Az -m, -n, -ä, -mēn, -ēn, -ūw, -nē, -l személyrag eredetét már előbb tárgyaltuk.

VogK. †*khəš-* (*khəš-*) ,tud, megismer': †*khəš-γ-äm*¹⁾ ,én megismerem őket v. titeket', a praeteritumban és a birtokos személyragozásban megvan még a teljesebb alak: †*roqt-s-änē-m* ,én vertem őket v. titeket', †*kwälä-nē-m* ,házaim'; †*khəš-γ-än* ,te megismered őket v. minket', a praeteritumban megvan még a teljesebb alak: †*roqt-s-änē-n*, vö. †*kwäl-än* ,házaid', vö. vogÉ. †*kwol-änē-n*; †*khəš-γ-än* ,ő megismeri őket v. minket', vö. a teljesebb vogÉ. alakot: *rāt-i-än-ä*; vö. *kwäl-än* ,házai' ∼ vogÉ. *kwäl-än-ä*; †*khəš-γ-ē-nä-mēn* ,mi ketten megismerjük őket v. titeket', vö. †*kwälē-nä-mēn* ,kettőnk házai'; †*khəš-γ-än* ,ti ketten megismeritek őket v. minket'. A kettősszám 2. és 3. személyében oly egyszerűsített alakok vannak itt, mint az vogÉ.-ban láttunk előbb, a praeteritumban megvan még a teljesebb alak: †*roqt-sē-n-än*, vö. a felső kondaiban: †*kwälē-n-än* ,kettőtök házai'; †*khəš-γ-än* ,ők ketten m. őket v. titeket v. minket'. vö. a felső kondaiban: †*kwälē-nä-n* ,kettőjük házai'. †*khəš-γ-ē-n-ay* ,mi m. őket v. titeket, vö. †*kwälē-n-qu* ,házaink'; †*khəš-γ-än* ,ti m. őket v. minket', a praeteritumban és a felső kondai birtokos személyragozásban megvan még a teljesebb alak: †*roqt-sē-n-än* ∼ †*kwälē-n-än* ,házaitok'; †*khəš-γ-än-l* ,ők m. őket v. minket v. titeket', vö. †*kwäl-än* ,házaiak', itt a birtokos személyrag (l) már lekopott a végéről.

A vogP.-, vogAL.- és vogKL.-ban egyformák a többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyias személyragok, csak a vogP. kettős- és többesszámi 2. sz. alanyra vonatkozó alakok térnek el a megfelelő vogAL. és vogKL. alakoktól. VogP. †*pajt-* ,főz', vogAL. *mäš-p-* ,felölt', vogKL. †*roqt-* ,ver': Egyessz. 1. vogP. †*pajt-i-äm*, vogAL.

¹⁾ A -γ- igenévképzőre vö. az alanyi ragozást: †*mēn-γ-ē-m* ,megyek, stb. VogNyjár. 237.

mäšep-i-äm, vogKL. †*roqt-i äm*; 2. vogP. †*pajt-i-än*, vogAL. *mäšep-i-än*, vogKL. †*roqt-i-än*. Ezek valamint a megfelelő vogAL., vogKL. birtokos személyragos alakok (†*kwäl-äm*, *kwäl-än* ,házaim, házaid(, összevont, illetőleg egyszerűsített (haplológias) alakok, a vogP.-ben megvannak még az összevonatlan, ill. nem egyszerűsített személyragos alakok: †*kwäl-änäm*, *kwäl-änän*; vö. a vogÉ. teljesebb tárgyragozású igealakokat: †*rät-i-änëm*, *rät-i-änën*. 3. vogP. †*pajt-i-än*, vogAL. †*mäšep-i-än*, vogKL. †*roqt-i-än*, vö. vogAL., vogKL. †*kwälän* ,házai'. Ezekben lekopott a birtokos személyrag (-ä). vö. a teljesebb vogÉ. alakot: †*rät-i-än-ä* és a megfelelő teljesebb vogP. birtokos személyragos alakot: †*kwäl-änän* ,házai'. Az utóbbi alak végére az -n a kettős- és többesz. 3. személyének hatása alatt került oda.

Kettőssz. 1. vogP. †*pajt-i-näm*, vogAL. *mäšep-i-näm*, vogKL. †*roqt-i-näm*; vö. vogP., vogAL., vogKL. †*kwälä-näm* ,kettőnk házai'; 2. vogAL. *mäšep-i-än*, vogKL. †*roqt-i-än*, vö. †*kwäl-än*, kettőtök házai'. Ezek egyszerűsített alakok, a vogP.-ben megvan még a teljesebb alak: †*pajt-i-nän* ~ †*kwälä-nän*. 3. vogP. †*pajt-i-än*, vogAL. *mäšep-i-än*, vogKL. †*roqt-i-än*, vö. vogAL., vogKL. †*kwäl-än* ,kettőjük házai'. Ezek is egyszerűsített alakok, vö. a teljesebb vogÉ. alakot: *rät-i-änën* és a megfelelő teljesebb vogP. birtokos személyragos alakot: †*kwäl-änän*.

Többesz. 1. vogP. †*pajt-i-n-gu*, vogAL. †*mäšep-i-n-gu*, vogKL. †*roqt-i-n-gu*, vö. vogP. †*kwälä-n-gu*, vogAL. †*kwälä-n-gu*, vogKL. †*kwälä-n-ou* ,házaink'. 2. vogAL. †*mäšep-i-än*, vogKL. †*roqt-i-än*, vö. vogAL., vogKL. †*kwäl-än* ,házaitok'. Ezek egyszerűsített alakok, a vogP.-ban megvannak még a teljesebb alakok: †*pajt-i-nän*, vö. †*kwälä-nän* ,házaitok'. 3. vogP. †*pajt-i-än*, vogAL. †*mäšep-i-än*, vogKL. †*roqt-i-än*, vö. vogAL., vogKL. †*kwäl-än* ,házaik'. Itt lekopott a birtokos személyrag (l). A vogP. †*kwälänän* ,házaik' megtoldott alak, a többesz. 2. sz. alak (†*kwälänän*) analógiájára, hogy itt is egyforma legyen a 3. személyű alak a 2. személyűvel, miként az egyes- és kettőssz. birtokosra vonatkozó alakoknál (valamennyi: †*kwälänän*), továbbá az egyes. birtokra és kettős- valamint többesz. birtokra vonatkozó alakoknál s végül a kettőssz. birtokra és egyes-, kettős-, többesz. birtokosra vonatkozó alakoknál (valamennyi: †*kwälän*. VogNyjár. 236.)

A vogT.-ban a tárgyra utaló -l (> t) elem a többi vogul nyelvjárástól eltérőleg a többeszámú tárgyra vonatkozó igealakokba is

belehatolt, s nemcsak az ind. praesensbe, hanem a praeteritumba is, ahol az *-s* praeteritum-jel után szintén *-t* lett belőle, miként az egyessz. tárgyra vonatkozó igealakokban; továbbá a conditionalisba is belehatolt. A tárgyas személyragok az vogÉ.-hoz hasonlóan itt is teljesebb alakban maradtak meg, mint a többi vogul nyelvjárásban.

äl-, *öl'*: Egyessz. 1. *†äl-í-l-äné-m*, vö. *†näm-äné-m* 'neveim'; 2. *†äl-í-l-äné-n*, vö. *†näm-äné-n*; 3. *†äl-ì-l-än-i*, vö. *†näm-än-i*. Többessz. 1. *†äl-ì-l-än-ü*, vö. *†näm-än-ü*; 2. *äl-ì-l-än-né*, vö. *†näm-äné-m*; 3. *†äl-ì-l-än* (az utóbbi alakban lekopott a birtokos személyrag *(-l)*). A megfelelő birtokos személyragos alak (*†näm-äné-n*) többessz. birtokra vonatkozó többessz. 2. sz. eltolódott alak, miként a vogP. alak is (*†kwälänän* 'házaik').

2. A praeteritumban és a conditionalisban ugyanolyanok a tárgyas személyragok a többessz. tárgynál, mint az ind. praesensben, kivéve a vogK.-t, ahol a legtöbb esetben még teljesebb alakok vannak a praeteritumban, mint az ind. praesensnél már kifejtettük. Tárgyra utaló *l* ($> t$) elem itt is csak a vogT.-ban van. VogÉ. *†rät-s-äném* 'én vertem őket v. titeket' stb. *†rät-nuw-äném* 'én verném őket v. titeket' stb. VogK. *†roqt-s-äném* 'én vertem őket v. titeket' stb. *†khaš-niy-äm* 'én ismerném őket v. titeket' stb. VogP. *†pajté-s-äm* 'én főztem őket' stb., *†pajté-ni-äm* 'én főzném őket' stb. VogAL. *†mäšepé-s-äm* 'én fölöltöttem őket' stb., *†mäšepä-ni-äm* 'én fölölteném őket' stb. VogKL. *†roqt-s-äm* 'én vertem őket v. titeket' stb., *†roqt-ni-äm* 'én verném őket v. titeket' stb. VogT. *†älä-s-t-äném* 'én megöltem őket v. titeket' stb., *†äl-nì-l-äném* 'én megölném őket v. titeket' stb.

3. A többessz. tárgyra vonatkozó imperativusban sincs tárgyra utaló *-t* elem kivéve a vogT.-t. A pusztá igetökhöz ugyanazok a személyragok járulnak hozzá, amelyek az ind. praesensben szerepelnek a többessz. tárgyra vonatkozólag, csak hogy a vogT.-t kivéve mindenütt az egyszerűsített (haplológias) személyrag fordul elő, melyet már tárgyalunk. Egyes, kettős-, többessz. 2. sz.: VogÉ. *†rät-än* 'üsd őket v. minket' stb., vogKL. *†roqt-än* ua., vogAL. *†mäšep-än* 'öltsd föl őket' stb., vogK. *†šons-än* 'nézd őket v. minket' stb., vogP. *†pajt-än* 'főzd őket' stb. Egyessz. 2. *†äli-länén* 'öld meg őket v. minket'. Többessz. 2. sz. *†äli-länné* 'öljétek meg őket v. minket'.

C) Vogul kettősszámi tárgy.

Itt egyik vogul nyelvjárásban sincs tárgyra utaló *-l-* elem sem az ind. praesensben és praeteritumban, sem a conditionalisban, sem az imperativusban. A vogT.-t itt nem kell figyelembe venni, mert ott már kiveszett a kettősszám.

1. Jelentő mód, jelen idő. Az vogÉ.-ban az ind. praesens-, praeteritumban, a conditionalisban és az imperativusban egészen olyanok a tárgyas személyragok, mint az egyesszámi tárgynál, illetőleg az egyesszámi birtoknál a birtokos személyragok, csak a tárgyra utaló *-l-* elem nincs előttük, hanem csak a kettősszám (*†-äyē-*) jele. Itt tehát már nem kell külön magyarázni a tárgyas személyragokat. Egyessz. 1. *†rät-i-äyē-m*, vö. a megfelelő birt. személyragos alakot: *†kwol-äyē-m*; 2. *†rat-i-äyē-n*, vö. *†kwol-äyē-n*; 3. *rät-i-äy-ä*, vö. *†kwol-äy-ä*. Kettőssz. 1. *†rät-i-äyē-mën*, vö. *†kwol-äyē-mën*; 2. *rät-i-äy-ën*, vö. *kwol-äy-ën*; 3. *rät-i-äy-ën*, vö. *†kwol-äy-ën*. Többessz. 1. *†rät-i-äy-üw*, vö. *†kwol-äy-üw*; 2. *rät-i-äy-än*, vö. *†kwol-äy-än*. 3. *†rät-i-äy-änl*, vö. *†kwol-äy-änl*.

A kettősszámi tárgyra vonatkozó tárgyas személyragok legteljesebben az vogÉ.-ban maradtak meg, a vogK.-ban hangfejlődés és a többesszámi tárgyra vonatkozó tárgyas személyragok több esetben egybeesnek a többessz. tárgyra vonatkozókkal, sőt a vogP.-ban már teljesen egybeesnek.

VogK. Az igenévképző (*-γ-*) az egyes-, kettős- és többesszám 1. személyében megmaradt, FK.-ban minden személyben. Ahol a *-γ-* igenévképző megmaradt, ott a kettősszám jele *†q-*vá fejlődött; ahol pedig a *-γ-*igenévképző összeolvadt a kettősszám *-γ* jelével, ott a kettő *†ä-*vé lett. Egyessz. 1. *†roqt-γ-gm*, FK. *†tat-γ-gm*, vö. *†kwäl-äm*, FK. *†kwäl-gm*. 2. *†roqt-än*, FK. *†tat-γ-gn*, vö. *†kwäl-än*. FK. *†kwäl-gn*; 3. *roqt-ä*, *tat-γ-g*. Kettőssz. 1. *†roqt-γ-ämën*, *tat-γ-gm*, vö. *†kwäl-oämën*, *kwäl-äm*; 2. *†roqt-än*, *tat-γ-gn*, vö. *†kwäl-än*; 3. *†roqt-än*, *tat-γ-g* (a FK. alak az egyesszám 3. személy analógiájára alakult, hogy alakjára egyezzék vele, mivel az összevonás következtében a kettőssz. 1. és a 2. személy is egyezik az egyessz. 1. és 2. személlyel). Többessz. 1. *†roqt-γ-ëngu*, *tat-γ-ëngu*. Itt a többessz. tárgyra vonatkozó tárgyas személyrag van eltolódással, a birtokos személyragozásban ellenben megvan a rendes kettőssz. alak, amely egybeesik az egyesszámival: *†kwäl-gu*; 2. és 3. sz. *†roqt-än*. Ez az alak össze lehet vonva a kettőssz. tárgyra vonat-

kozó teljesebb alakból, de lehet a többessz. tárgyra vonatkozóból is; a FK. alakok többessz. tárgyra vonatkozó 2. és 3. sz. alakok: $\dagger t\acute{a}t-\gamma\acute{e}-n\grave{a}n$, $t\acute{a}t-\gamma-\grave{a}n$, $t\acute{a}t-\gamma-\grave{a}n\grave{l}$. A birtokos ragozás többes 2. személyében a kettőssz. vagy a többessz. tárgyra vonatkozó alak van ($\dagger kw\grave{a}l-\grave{a}n$), a 3. sz.-ben a többessz. tárgyra vonatkozó ($\dagger kw\grave{a}l-\grave{a}n$).

A vogKL. ind. praesensre csak egyféle alakot említ MUNKÁCSI. a vogAL-ra egyet sem. Jelentő mód, jelen idő, egyeszz. 3. sz.: VogKL. $\dagger jel-khw\acute{a}gn\acute{i}t-i-\grave{a}$ 'lehúnyja'. VogNyjár. 128. Itt tehát a kettősszám jele (- $\acute{a}\gamma$ -) össze van vonva a birtokos személyraggal (- $\grave{a}$): - $\acute{a}\gamma-\grave{a} > \grave{a}$.

2. A praeteritum- és a conditionalisban ugyanazok a személyragok, mint az ind. praesensben, csak a vogK. conditionalis egyeszz. 3. sz.-ében van - $\grave{a}$ helyett - g ($\dagger ro\acute{a}t-ni\gamma-g$) és többessz. 1. sz.-ében nem a többessz. tárgyra vonatkozó alak van, hanem a kettőssz. tárgyra vonatkozó rendes alak ($\dagger ro\acute{a}t-ni\gamma-qu$); továbbá a praeteritum egyeszz. 1. sz.-ében $\dagger gm$ helyett - $\grave{a}m$ van ($\dagger ro\acute{a}t-s-\grave{a}m$) és a kettőssz. 1. sz.-ében $\dagger gm\grave{e}n$ helyett $\dagger \grave{a}m\grave{e}n$ ($\dagger ro\acute{a}t-s-\grave{a}m\grave{e}n$). Praeteritum: VogÉ. $\dagger r\acute{a}t-s-\acute{a}\gamma\acute{e}-m$ stb., vogK. $\dagger ro\acute{a}t-s-\grave{a}m$ stb. FK. $\dagger t\acute{a}t-s-gm$ stb., vogKL. $\dagger n\acute{a}t\acute{e}p\acute{e}-s-\grave{a}$ 'ő illesztette'. Conditionalis: vogÉ. $\dagger r\acute{a}t-nuw-\acute{a}\gamma\acute{e}-m$ stb., vogK. $\dagger ro\acute{a}t-ni\gamma-gm$ stb. FK. $\dagger t\acute{a}t-ni\gamma-gm$ stb.

3. A kettőssz. tárgyra vonatkozó imperativusban ugyanazok a tárgyas személyragok járulnak a pusztá igetökhöz, mint az ind. praesensben és a conditionalisban az igenévtökhöz, csak a vogFK.-ban kettős- és többesszám 2. sz.-ben van $\dagger gn$, $\dagger \acute{e}n\grave{a}n$ helyett: - $\grave{a}n$. VogÉ. egyeszz. 2. sz.: $\dagger r\acute{a}t\acute{a}-\gamma\acute{e}n$ v. $\dagger r\acute{a}t\acute{e}'in$; kettőssz. 2. sz.: $\dagger r\acute{a}t\acute{a}-\gamma\acute{e}n$; többessz. 2. sz.: $\dagger r\acute{a}t\acute{a}-\gamma\acute{a}n$. VogK. egyes-, kettős-, többessz. 2. sz.: $\dagger ro\acute{a}t-\grave{a}n$. vogFK. Egyeszz. 2. sz.: $\dagger t\acute{a}t-gn$. Kettőssz. 2. sz.: $\dagger t\acute{a}t-\grave{a}n$. Többessz. 2. sz.: $\dagger t\acute{a}t-\grave{a}n$.

D) Osztják egyeszámi tárgy.

1. Jelentő mód, jelen idő. Az osztják ind. praesensben nincs külön tárgyra utaló alaki elem, hanem csak a praesensstő, mely az osztjÉ.-ban (pl. osztjÉ.: $s\acute{e}\gamma kl-$ 'üt. ver', osztjD. $p\acute{a}nd-$ 'letesz') az - l gyakorító képzővel') (TuM. 169., NyK. 40:3) van alkotva, a osztjD.-ban - t , - d gyakorító képzővel, ehhez járulnak a birtokos

¹⁾ Mások szerint az - l igenévképző (vö. TuM. 168), PÁPAY szerint (FUF. 13:301) az - l igeképző után még $\ast-\gamma-$ igenévképző volt, amely a vogulban is praesensjelül szerepel, de az osztjÉ.-ban elveszett.

személyragok. Az osztjÉ. *-l*, osztjD. *-t*, *-d* ind. praesens-jel éppoly eredetű, mint a vogul tárgyias ragozásban levő *-l* praesens-jel, amelyre ott tárgyra utaló szerepet értettek rá. Mind az osztjÉ. *-l*, osztjD. *-d*, *-t*, mint a vog. *-l* praesens-jel eredetileg a mozzanatos történésű igék praesensének jelölésére szolgáló cursiv-durativ-continuatív képző volt, a mozzanatos történésű igék ugyanis előjel nélkül átképzelés-nélküli alkalmi használatban rendszeren jövő vonatkozásúak. Az osztjÉ.- és a osztjD.-ban nem értettek rá az *-l*, *-d*, *-t* praesens-jelre tárgyra utaló szerepet, miként a vogul *-l-re*, mert az osztjÉ. *-l* és a osztjD. *-d*, *-t* praesens-jel minden ige praesensébe átterjedt.

OsztjÉ. *səyk-* ,üt, ver': *səyklə-m* v. *səykləm* ,én ütöm őt v. téged', vö. a megfelelő birtokos személyragos alakot: *χādə-m* ,házam' (vö. a személynévmást: *mā-n*, *mā* ,én'); *səyklə-n* v. *səyklən* ,te ütöd őt v. engem', vö. *χādə-n* ,házad' (vö. *nə-y*, *nō-y* ,te'); *səyklə-l* v. *səyklə-lli* ,ő üti őt v. engem v. téged', vö. *χādə-l* v. *χāt-l* ,háza' (vö. *tōū*, *lōū* ,ő'); *səyklə-mən* ,mi ketten ütjük őt v. téged', vö. *χāt-mən* v. *χādə-mən* ,kettőnk háza' (vö. *mi-n* ,mi ketten'); *səyklə-lən* ,ti ketten ütitek őt v. engem, vö. *χādə-n* ,kettőtök háza' (vö. *nin* ,ti ketten'); *səyklə-lən* ,ők ketten ütik őt v. téged v. engem', vö. *χādə-n* ,kettőjük háza' (vö. *lin* ,ők ketten'); *səyklə-əu* ,mi ütjük őt v. téged', vö. *χād-u*, vö. *χād-əu* ,házunk' (vö. *mō-y*, *mə-y* ,mi'); *səyklə-lən* ,ti ütitek őt v. engem', vö. *χādə-n* ,házatok' (vö. *nō-y*, *nə-y* ,ti'); *səyklə-l* ,ők ütik őt v. téged v. engem', vö. *χādə-l* ,házuk' (vö. *ləū* ,ők'). A kettőssz. 2. és 3. személyű valamint a többessz. 2. sz. alak (*səyklə-lən*) többessz. tárgyra vonatkozó eltolódott alak, mutatják a megfelelő birtokos személyragos alakok: *χādə-n*.

OsztjD. *pan-* ,letesz, helyez, legen, setzen'. Egyessz. 1. sz. *pan-də-m* ,leteszem azt', vö. *aye-m* ,anyám'; 2. *pandə-n*, vö. *aye-n*; 3. *pandə-t*, vö. *aye-t*; Kettőssz. 1. *pandə-men*, vö. *aye-men*; 2. *pandə-den*, vö. *aye-den*; 3. *pandə-den*, vö. *aye-den*. Többessz. 1. *pan-də-əu*, vö. *ay-əu*, 2. *pandə-den*, vö. *aye-den*, 3. *pandə-t*, vö. *aye-t*. A kettőssz. 2. és 3. sz., valamint a többessz. tárgyra vonatkozó alak (*pandəden*) itt is, miként az osztjÉ.-ban, többessz. tárgyra vonatkozó eltolódott alak.

2. Az osztjÉ. és a osztjD. praeteritumban szintén nincs tárgyra utaló külön alaki elem, itt is ugyanazok a tárgyias személyragok szerepelnek, mint az ind. praesensben, azért nem is kell őket már

magyarázni. OsztjÉ. Egyessz. 1. sz. *sèyk-sə-m* v. *sèyk-sè-m* ,én ütöttem őt v. téged‘; 2. *sèyk-sə-n*, v. *sèyk-sè-n*, 3. *sèyk-sə-lì* v. *sèyk-sə-llì*. Kettőssz. 1. *sèyk-sè-mən*; 2. *sèyk-sə-lən*; 3. *sèyk-sə-lən*. Többessz. 1. *sèyk-s-èy*; 2. *sèyk-sə-lən*; 3. *sèyk-sə-l*. A osztjD. vő. FUCHS-PATKANOV, Laut- u. formenlehre d. süd-osztj. dial. 201.

3. Az imperativusban az egyessz. 2. sz. alanyra vonatkozólag nincs személyrag, a kettős- és többessz. 2. sz. alanyra vonatkozólag ugyanaz a személyrag szerepel, mint a többes- és kettőssz. tárgyra vonatkozólag, ez a személyrag tehát onnét került át. OsztjÉ.: *sèygi* ,üsd őt v. engem!‘ *sèygā-lən* ,ti ketten üssétek őt v. engem!‘ *sèygā-lən* ,üssétek őt v. engem!‘. OsztjD.: *pane* ,tedd le azt!‘ *pane-den* ,ti ketten tegyétek le azt!‘ *pane-den* ,tegyétek le azt!‘

E) Osztják többesszámi tárgy.

Az osztjÉ. tárgyias személyragokban *-l-* vonatkozik a többessz. tárgyra, mégpedig 1., 2. és 3. személyű tárgyra egyaránt. Ez az *-l-* elem az előbb kifejtett okok miatt sem a tárgyias igeragozásban, sem a többessz. birtokra vonatkozó birtokos személyragokban nem lehet a többessz. 3. sz. személynévmásból keletkezett determináló végarticulus, mint BUDENZ magyarázta (UA. 314—15), hanem a fgr. **-t* többesjel **-ð* változatának fejleménye. Fgr. szóbelsei, illetőleg szóvégi **-t* $\sim$ **-ð* hangváltakozásnak az osztjÉ.-ban $t \sim l$ felel meg (NyH.⁷ 36), pl. a fgr. denominalis **-t* $\sim$ **-ð* képző erős fokának az osztjÉ.-ban *-t* felel meg, gyöngé fokának pedig *-l*, Δ : *nəm* ,név‘: *nēmət-* ,nevez‘; *lìl* ,léleket‘: *lüt* ,lélekezik — *kāt*, *kēt* ,kéz‘: *kātll-*, *kātΔ-* ,(meg-) fog, tart‘; *uèlpəs* ,fogás‘: *uèlpəsΔ-* ,vadász, fog‘. NyH.⁷ 79. Így felelhet meg a fgr. **t* többesjelnek az osztjÉ.-ban rendszerint *-t*, a többessz. birtokra vonatkozó birtokos személyragokban pedig *-l*. A szurguti nyelvjárásban nemcsak a birtokos személyragokban fordul elő *-l-*, Δ -alakban a *-t* többesjel, hanem egyebütt is, pl. *iki* ,öreg‘: *ikia* ,öregék‘; *kara* ,föld, tér‘: *karaΔ* v. *karagaΔ* ,földek, terek‘. Vő. CASTRÉN, Ostj. sprachlehre.² 1858. 25, 26, 32, 45. FOKOS: NyK. 40:404). A többessz. tárgyra vonatkozó tárgyias személyragok az osztjÉ.-ban olyanok, mint az egyessz. tárgyra vonatkozók, csak a tárgy többségét jelölő *-l-* többesjel kerül eléjük, ugyanígy kerül a többessz. birtokra vonatkozólag a birtokos személyragok elé a birtok többségét kifejező *-l-* többesjel.

1. Jelentő mód, jelen idő. Egyessz. 1. sz. *səȳk̄lə-lām* v. *səȳk̄lə-llām* ,én ütöm őket v. titeket', vö. a megfelelő birtokos személyragos alakot: *χāt-lām* ,házaim', 2. *səȳk̄lə-lān* v. *səȳk̄lə-llān*, v. *χāt-lān*; 3. *səȳk̄lə-lī* v. *səȳk̄lə-llī*. Ez egyessz. tárgyra vonatkozó 3. sz. alak, mely kiszorította a többesz. tárgyra vonatkozót, vö. *χāt-lāl*. Kettőssz. 1. *səȳk̄lə-llsman*. vö. *χāt-lsman*; 2. *səȳk̄lə-lən*, vö. *χāt-lən*; 3. *səȳk̄lə-lən*, vö. *χāt-lən*. Többesz. 1. *səȳk̄lə-llay*, vö. *χāt-lay*; 2. *səȳk̄lə-lən*, vö. *χāt-lən*; 3. *səȳk̄lə-lāl* v. *səȳk̄lə-llāl*, vö. *χāt-lāl*.

2. A praeteritumban ugyanazok a tárgyias személyragok fordulnak elő, mint az ind. praesensben, ezek tehát nem szorulnak magyarázatra már. *səȳk̄-sə-lām* v. *səȳk̄-sə-llām* ,én ütöttem őket v. titeket'; *səȳk̄-sə-lān* v. *səȳk̄-sə-llān* stb. Vö. FUF. 13:298.

3. A többesz. tárgyra vonatkozó imperativus kettős- és többesz. 2. személyében ugyanaz a tárgyias személyrag szerepel (-lən), mint az ind. praesens kettős- és többesz. 2. sz.-ében, sőt ez az egyessz. 2. személybe is átkerült eltolódással. Az egyesszám 2. sz.-ben -lū végzet is van. Ez valószínűen úgy keletkezett, hogy a nyelvérzék az ind. praesens egyessz. 2. sz.-ben a tárgyias személyragot úgy elemzi, hogy a -lū-ban a többeszámú tárgyias utaló elemet érzi, az -n-ben pedig alanszemélyjelölő elemet, de csak a -lū többesz. tárgyias utaló elemet viszi át az imperativus egyes 2. sz.-ébe, mert ott alanszemélyjelölő személyrag nem szokott lenni. Pl. Egyessz. 2. sz. *səȳḡi-lā* v. *səȳḡā-lən* ,üsd őket v. minket!' Kettős- és többesz. 2. sz. *səȳḡā-lən*.

A osztjD.-ban a többesz. tárgyra vonatkozó tárgyias személyragok mind az ind. praesensben és praeteritumban, mind az imperativusban olyanok, amilyenek az egyessz. tárgyra vonatkozók (vö. ezeket följebb), azaz helyesebben az utóbbiak közt három tulajdonkép úgyszólván többesz. tárgyra vonatkozik, mint már láttuk (kettőssz. 2. és 3. sz. *pandeden*, többesz. 2. sz. †*pandeden*); ezek azonban kiszorították az egyessz. tárgyra vonatkozókat. Tehát kellett lennie külön többesz. tárgyra vonatkozó tárgyias igeragozásnak is. Pl. *tāv*, ,vezet': *mīn jīgdemen χota tāven* ,a mi atyáinkat hová vezetted?' Ellenben *tāv* ,hoz, vezet': *meñen χota tāven* ,menyedet hová vezetted?' *nəyat vāxtemen puydemena* ,titeket mi ketten meghívunk hozzáánk'; *vāxtemen* egyessz. tárgyra is vonatkozhatik: ,téged v. őt meghívjuk'. FUCHS-PATKANOV, Laut- u. formenlehre d. ostj. dialekte. 178, 181.

A kettőssz. tárgyra vonatkozólag nem kerül a kettősszám jele

(-yə) a tárgyias személyragok elé az osztj.-ban, miként a kettőssz. birtokra vonatkozó alakokban a birtokos személyragok elé (pl. *xət-yə-ləm* 'két házam') vagy miként a vogul tárgyias ragozásban, hanem a többesz. tárgyra vonatkozó alakok használatosak a kettőssz. tárgyra vonatkozólag is, de egyes nyomai vannak még annak, hogy a tárgyias személyragok elé is odatették eredetileg kettőssz. tárgyra vonatkozólag a kettősszám jelét, pl. *kət iəy'gi-iəyralən toyoštk āmdə-y-illa-sə* 'a két vizes vedret emeld egy kissé odébb!' FgrF. 15:171. FUF. 13:302.

KLEMM ANTAL.